

Krystyna Komosińska*

Anna Kowalewska**

REALIZACJA PRZEDMIOTU „WYCHOWANIE DO ŻYCIA W RODZINIE” W POLSCE A STANDARDY EDUKACJI SEKSUALNEJ W EUROPIE W KONTEKŚCIE ZACHOWAŃ RYZYKOWNYCH PODEJMOWANYCH PRZEZ MŁODZIEŻ

Wprowadzenie

Okres dojrzewania jest szczególnie trudnym etapem rozwoju człowieka, traktowany jest jako okres przejściowy między dzieciństwem a dorosłością. Konsekwencje podejmowanych przez młodzież zachowań ryzykownych¹ często mogą być odczuwane w późniejszych okresach życia. Zgodnie z teorią zachowań problemowych (Jessor, za: Ostaszewski 1997, s. 97), zachowania ryzykowne pełnią ważną rolę w życiu młodego człowieka: pozwalają zaspokoić cele rozwojowe w przypadku, gdy niemożliwe jest dokonanie tego w sposób konwencjonalny, stanowią sposób radzenia sobie ze stresem i problemami, są formą buntu przeciwko istniejącym normom. Wyniki badań opartych na różnych teoriach naukowych wskazują, że skłonność do zachowań ryzykownych młodych ludzi wynika z niedostatecznego wsparcia, kontroli ze strony rodziców i szkoły oraz większego wpływu na ich zachowania rówieśników niż innych osób dorosłych (Kowalewska 2013, s. 99-103).

W dobie wzrastającej roli środków masowego przekazu, które coraz natarczywiej nakłaniają do konsumpcyjnego podejścia do życia, wzrasta liczba młodzieży podejmującej różne zachowania ryzykowne, w tym seksualne, np. wczesny wiek aktywności seksualnej, częsta zmiana partnerów seksualnych, kontakt z pornografią, zwłaszcza prezentującą przemoc, wirtualne kontakty seksualne z nieznajomymi, prostytutka (Izdebski 2010, s. 138). W kontekście

***Krystyna Komosińska** – dr pedagogiki, adiunkt w Katedrze Biomedycznych Podstaw Rozwoju i Seksuologii, Wydział Pedagogiczny, Uniwersytet Warszawski.

****Anna Kowalewska** – dr n. med., asystent w Katedrze Biomedycznych Podstaw Rozwoju i Seksuologii, Wydział Pedagogiczny, Uniwersytet Warszawski.

¹Termin „zachowania ryzykowne” (problemowe) oznacza różne zachowania podejmowane przez dzieci i młodzież, które zagrażają ich zdrowiu fizycznemu i psychicznemu, a także są niebezpieczne dla otoczenia społecznego.

zachowań ryzykownych podejmowanych przez młodzież oraz zachodzących przemian społeczno-kulturowych, szczególnego znaczenia nabiera kwestia rzetelnie prowadzonej edukacji seksualnej w środowisku rodzinnym i szkolnym, wspieranej przez działania promujące różne aspekty zdrowia, w tym zdrowia psychicznego.

Zapisy dotyczące koncepcji wychowania seksualnego w Polsce można znaleźć już w 1906 r., kiedy to Kazimierz Szczeklik wymienił nazwiska osób związanych z wychowaniem seksualnym: Witwicki, Wróblewski, Jeż, Jordan. Na szczególną uwagę zasługuje fakt pierwszego zapisu uwzględniania wychowania seksualnego w okólnikach ministerialnych z 1920 r., które po raz pierwszy stwarzały prawną możliwość uwzględnienia problematyki seksualnej w nauczaniu szkolnym. Nowością było zaproponowanie konkretnych pozycji książkowych do tego nauczania (Babik 2010, s. 12 i 19).

Przygotowanie młodzieży do życia w rodzinie jako wyraźna potrzeba edukacji seksualnej w polskim systemie szkolnictwa pojawiło się w Polsce pod koniec lat 50. (Wasilewski 2003, s. 16 i 45-55). Wówczas rozpoczęła się publiczna dyskusja o edukacji seksualnej dzieci i młodzieży, która zbiegła się z powstaniem w 1957 r. – Towarzystwa Rozwoju Rodziny. Wychowanie seksualne było w tym czasie częścią wychowania zdrowotnego (Bednarski 2002, s. 3-6).

W latach 1973-1990 realizowano w Polsce program „przygotowanie do życia w rodzinie” (PdŻ). W początkowym etapie był on wprowadzony nieobligatoryjnie do szkół średnich w wymiarze jednej godziny tygodniowo. Od 1986 roku w szkołach podstawowych (klasy 5-8) oraz szkołach średnich treści PdŻ były realizowane w ramach godzin wychowawczych i innych przedmiotów (Izdebski, Ostrowska 2003, s. 48-53). Opracowanie programu przedmiotu szkolnego należało do zadań Instytutu Programów Szkolnych (IPS), wchodzącego w skład ówczesnego Ministerstwa Oświaty i Wychowania. W okresie 17 lat realizacji przedmiotu IPS zorganizowało liczne szkolenia dla wykładowców PdŻ, opracowano podręczniki dla uczniów, podręcznik metodyki przedmiotu, wykaz literatury uzupełniającej dla uczniów i nauczycieli oraz materiały pomocnicze jak filmy, ulotki, plansze itp. W związku z reformą systemu edukacji w 1990 r. IPS został rozwiązany. W latach 1991-1992 realizacja przedmiotu PdŻ zależała tylko od decyzji nauczyciela.

Na mocy ustawy o planowaniu rodziny, ochronie płodu ludzkiego i warunkach dopuszczalności przerywania ciąży z dnia 7 stycznia 1993 r. (Dz. U. nr 17 poz.78) zaczął obowiązywać termin „wychowanie do życia w rodzinie”. W kolejnych latach w Polsce było podejmowanych wiele rozwiązań legislacyjnych dotyczących przygotowania młodzieży do życia w rodzinie.

Od 1 września 2012 r. przedmiot wychowanie do życia w rodzinie prowadzony był w szkołach na mocy rozporządzenie ministra edukacji narodowej z dnia 17 lutego 2012 r. (Dz. U. 2012 r., nr 0 poz. 300) zmieniające rozporządzenie poprzednie w sprawie sposobu nauczania szkolnego treści dotyczących wiedzy o życiu seksualnym człowieka, o zasadach świadomego i odpowiedzialnego rodzicielstwa, o wartości rodziny, życia w fazie prenatalnej oraz metodach i środkach świadomej prokreacji. Rozporządzenie zawiera dokładne wytyczne dotyczące:

- realizacji zajęć w klasach V i VI szkół podstawowych, gimnazjach, zasadniczych szkołach zawodowych, liceach ogólnokształcących i klasach I-III techników oraz na starych zasadach w liceach profilowanych do momentu ich zlikwidowania – szkół publicznych i niepublicznych oraz w szkolnictwie specjalnym;
- czasu przeznaczonego na realizację zajęć – w szkołach publicznych w każdym roku szkolnym dla poszczególnych klas po 14 godz., w tym 5 z podziałem na grupy dziewcząt i chłopców;
- konieczności uwzględnienia godzin dla przedmiotu w planie nauczania, w szkołach publicznych i niepublicznych oraz specjalnych publicznych i niepublicznych, na wszystkich poziomach nauczania;
- zasad zwolnienia ucznia z zajęć.

Podczas Światowej Konferencji na rzecz Ludności i Rozwoju (Kair, 1994) oraz w czasie IV Światowej Konferencji na rzecz Kobiet (Pekin, 1995) podejmowana była kwestia edukacji seksualnej. Konferencje te zakończyły się przyjęciem dokumentu końcowego przez przedstawicieli państw w nich uczestniczących, w tym delegację z Polski. Na mocy przyjętych dokumentów władze w Polsce zobowiązały się do realizacji przyjętych postanowień w zakresie rzetelnej, naukowo zgodnej z wymaganiami międzynarodowymi edukacji seksualnej².

W 2008 r. Biuro Regionalne Światowej Organizacji Zdrowia dla Europy (WHO) (53 kraje) i federalne biuro ds. Edukacji Zdrowotnej, pełniące funkcję centrum współpracy światowej organizacji zdrowia na rzecz zdrowia seksualnego i reprodukcyjnego w Kolonii (Niemcy) – BZgA – powołały grupę 19 ekspertów z dziewięciu krajów europy, która opracowała w 2010 r. *Standardy edukacji seksualnej w Europie*. Głównym ich założeniem było ujednoczenie programów nauczania w ten sposób, aby: treści nauczania w ramach

²Szczegółowe treści, które powinny być realizowane na poziomie klas gimnazjalnych zostały przedstawione w załączniku nr 1.

edukacji seksualnej uwzględniały wszystkie aspekty seksualności człowieka, stanowiły podstawę do podejmowania działań z zakresu kształcenia umiejętności i postaw niezbędnych w budowaniu szacunku do siebie i innych ludzi, pozwalających bez uprzedzeń radzić sobie z różnymi informacjami dotyczącymi seksualności. Programy nauczania edukacji seksualnej opracowane na podstawie standardów mają pomóc w tworzeniu społeczeństwa nastawionego pozytywnie do spraw związanych z seksualnością (Łazdane, red. 2010, s. 1).

Celem tego opracowania jest:

- ocena realizacji treści i trudności w ich realizacji w opinii nauczycieli przedmiotu „Wychowanie do życia w rodzinie” (WdŹR) w wylosowanych szkołach gimnazjalnych w Polsce;
- porównanie realizacji treści nauczania przedmiotu „Wychowanie do życia w rodzinie” w gimnazjach do treści zawartych w *Standardach edukacji seksualnej w Europie*.

Badania przeprowadzono wśród nauczycieli realizujących w gimnazjach przedmiot „Wychowanie do życia w rodzinie”. Do badań wylosowano 607 gimnazjów ze wszystkich województw w Polsce (proporcjonalnie do liczby szkół w danym województwie)³.

W badaniach zastosowano metodę sondażu z wykorzystaniem techniki ankiety. Kwestionariusz ankiety składał się z 46 pytań, w tym 5 stanowiło metryczkę, 25 pytań zamkniętych, 16 półotwartych i 5 otwartych. Ankietę do badań przesłano do dyrektora wylosowanej szkoły z prośbą o przekazanie jej osobie realizującej przedmiot. Uzyskano zwrot ankiet od 471 nauczycieli (realizacja próby 77,6%).

W przedstawionym poniżej artykule uwzględniono wyniki uzyskane z odpowiedzi na pytania dotyczące wykształcenia badanych, realizowanych przez nich w ramach WdŹR tematów oraz opinii na temat stopnia trudności w związku z podejmowaniem poszczególnych tematów podczas zajęć.

Charakterystyka badanych osób

Wśród badanych osób było 437 kobiet i 34 mężczyzn. Prawie wszyscy nauczyciele (99%) mieli ukończone studia magisterskie, a jedynie 1% studia

³Bazę do losowania stanowiły szkoły (6070 szkół bez gimnazjów dla dorosłych i gimnazjów specjalnych) wykazane w identyfikacji szkół i placówek według danych SIO z 30 września 2010 r. Nr 2010..09.30/05. Szczegółowy opis losowania oraz liczby wylosowanych szkół w poszczególnych województwach zamieszczono we wcześniejszej publikacji (Komosińska 2012).

licencjackie. Nauczyciele realizujący przedmiot WdŻW ukończyli różne kierunki studiów magisterskich. Poniżej przedstawiono niektóre z nich:

- 26% – Historia/WOS
- 24% – Pedagogika/Pedagogika Specjalna
- 15% – Biologia/Przyroda/Ochrona Środowiska
- 7% – Teologia/Religioznawstwo/Nauka o Rodzinie/Wychowanie Prorodzinne/Studium nad Rodziną
- 28% – Inne kierunki.

Większość badanych (69%) ukończyła jedną ze specjalności: WdŻR, Studia nad Rodziną, Nauki o rodzinie, Wychowanie prorodzinne, Edukacja rodzinna i wychowanie seksualne, Wiedza o życiu seksualnym i prorodzinym. Wśród badanych 45% ukończyła różne studia podyplomowe przygotowujące ich do nauczania: WdŻR, Wychowania seksualnego, WOS z WdŻR, Wychowania zdrowotnego i prorodzinnego. Kursy kwalifikacyjne w zakresie przygotowania do realizacji przedmiotu WdŻR miało ukończone 49% nauczycieli, a jedynie 3% badanych nie ukończyło żadnej formy kształcenia podyplomowego.

Realizacja treści i trudności w opinii nauczycieli przedmiotu „Wychowanie do życia w rodzinie” w gimnazjach

Badani nauczyciele oceniając realizację treści, które są proponowane przez MEN dla przedmiotu WdŻR ⁴ podali, że w największym stopniu realizują tematy (tab. 1):

- Budowanie prawidłowych relacji z rodzicami. Konflikt pokoleń; przyczyny, sposoby rozwiązywania konfliktów. Odpowiedzialność wszystkich za atmosferę panującą w rodzinie. Rodzina niepełna (81,8%);
- Relacje międzyosobowe i ich znaczenie. Przyjaźń, zakochanie, miłość, pierwsze fascynacje, miłość platoniczna, miłość młodzieńcza, miłość dojrzała (81,6%);
- Dojrzwianie. Rozumienie i akceptacja kryteriów dojrzałości biologicznej, psychicznej i społecznej (81,4%).

⁴Rozporządzenie Ministra Edukacji Narodowej z dnia 17 lutego 2012 r. - Dz. U. 2012 nr 0, poz. 300).

Tematy, dotyczące kształtowania i akceptacji tożsamości płciowej, możliwości pomocy w pokonywaniu trudności związanych z tożsamością płciową były podejmowane podczas zajęć WdŻR przez 46,2% badanych nauczycieli. Podstawowe informacje o: rozwoju seksualnym człowieka, kobiecości i męskości realizuje 64,0% badanych nauczycieli (tab. 1).

Nauczyciele proszeni o określenie stopnia trudności, jaki sprawia im realizacja poszczególnych tematów, podawali najczęściej, że mały stopień trudności lub wcale mają z realizacją tematów: wpływ wolnego czasu na człowieka, infekcje przenoszone drogą płciową, rozwój człowieka w kolejnych fazach życia, budowanie prawidłowych relacji z rodzicami (tab. 2). Zdanie takie miał co drugi badany nauczyciel.

Badani nauczyciele deklarowali duży stopień trudności podczas realizacji tematów:

- Planowanie rodziny. Metody rozpoznawania płodności. Antykoncepcja - aspekt zdrowotny, psychologiczny i etyczny (19,6%);
- Inicjacja seksualna; związek między aktywnością seksualną a miłością i odpowiedzialnością; dysfunkcje związane z przedmiotowym traktowaniem człowieka w sferze seksualnej. Ryzyko związane z wczesną inicjacją seksualną (19,5%);
- Kształtowanie i akceptacja tożsamości płciowej. Możliwości pomocy w pokonywaniu trudności związanych z tożsamością płciową. Orientacje seksualne (18,4%).

Wychowanie do życia w rodzinie a edukacja seksualna w „standardach europejskich”

Analizując treści edukacji seksualnej wskazane w *Standardach edukacji seksualnej w Europie* przeznaczone dla dzieci w wieku 12–15 lat (załącznik 2), dokonano porównania z treściami zapisanymi w obecnie obowiązującej podstawie programowej WdŻR w szkołach gimnazjalnych w Polsce (załącznik 1).

W programie WdŻR realizowanym w gimnazjach nie były poruszane tematy zawarte w bloku VII *Standardów edukacji seksualnej w Europie*, przeznaczone dla dzieci w wieku 12–15 lat, dotyczące: wiedzy na temat praw seksualnych zdefiniowanych przez IPPF i WAS, a także praw narodowych i regulacji (pełnoletniość) oraz nie są realizowane takie umiejętności: przyjęcie do wiadomości własnych praw seksualnych i praw innych osób, umiejętność kierowania prośb o pomoc i informację, a także nie realizuje się postaw akceptacji własnych praw seksualnych i praw innych osób (tab. 3).

W największym stopniu realizowany był blok I, dotyczący ciała człowieka i jego rozwoju, do którego przyporządkowano tematy realizowane w pol-

Tabela 1

Opinie badanych na temat stopnia realizacji przez nich tematów w ramach przedmiotu „Wychowanie do życia w rodzinie” (%)

Tematy	Stopień realizacji tematu		
	pełny	częściowy	niewielki lub wcale
1. Rozwój człowieka w kolejnych fazach życia	76,4	22,1	1,5
2. Budowanie prawidłowych relacji z rodzicami	81,8	17,0	1,2
3. Rola autorytetów w życiu człowieka	66,1	28,8	5,1
4. Relacje międzysobowe i ich znaczenie	81,6	17,3	1,1
5. Zachowania asertywne	64,0	29,3	6,7
6. Podstawowe informacje o rozwoju seksualnym człowieka	64,0	29,4	6,6
7. Dojrzewanie	81,4	18,0	0,6
8. Problemy i trudności okresu dojrzewania	59,7	37,1	3,2
9. Różnice w rozwoju psychoseksualnym dziewcząt i chłopców	76,4	21,8	1,8
10. Zagrożenia okresu dojrzewania	68,5	30,5	1,0
11. Główne funkcje płciowości	64,4	32,6	3,0
12. Inicjacja seksualna	69,9	26,9	3,2
13. Kształtowanie i akceptacja tożsamości płciowej	46,2	44,1	9,7
14. Płodność wspólną sprawą kobiety i mężczyzny	70,0	25,8	4,2
15. Planowanie rodziny	69,3	26,0	4,7
16. Infekcje przenoszone drogą płciową	76,1	21,3	2,6
17. Wartości związane z seksualnością człowieka	65,2	31,6	3,2
18. Wpływ sposobu spędzania wolnego czasu na człowieka	70,0	24,5	5,5

Tabela 2

Stopień trudności realizacji treści przedmiotu „Wychowanie do życia w rodzinie”
w gimnazjum w ocenie nauczycieli tego przedmiotu (%)

Treści	Stopień trudności		
	mały/wcale	średni	duży
1. Rozwój człowieka w kolejnych fazach życia	55,6	41,4	3,0
2. Budowa prawidłowych relacji z rodzicami	54,4	39,8	5,8
3. Rola autorytetów w życiu człowieka	51,9	38,0	10,1
4. Relacje międzysobowe i ich znaczenie	53,4	41,8	4,8
5. Zachowania asertywne	51,1	38,6	10,3
6. Podstawowe informacje o rozwoju seksualnym człowieka	39,7	50,4	9,9
7. Dojrzewanie	49,4	44,2	6,4
8. Problemy i trudności okresu dojrzewania	49,4	44,2	6,4
9. Różnice w rozwoju psychoseksualnym dziewcząt i chłopców	48,4	43,9	7,7
10. Zagrożenia okresu dojrzewania	34,2	52,3	13,5
11. Główne funkcje płciowości	41,9	50,1	8,0
12. Inicjacja seksualna	30,8	49,7	19,5
13. Kształtowanie i akceptacja tożsamości płciowej	27,3	54,3	18,4
14. Płodność wspólną sprawą kobiety i mężczyzny	40,0	45,8	14,2
15. Planowanie rodziny	37,0	43,4	19,6
16. Infekcje przenoszone drogą płciową	56,5	38,5	5,0
17. Wartości związane z seksualnością człowieka	40,7	50,4	8,9
18. Wpływ sposobu spędzania wolnego czasu na człowieka	74,4	21,3	4,3

Źródło: badania własne.

skich gimnazjach: dojrzewanie i rozwój człowieka w kolejnych fazach życia. Realizację tych tematów deklarowało odpowiednio 81,4% i 76,4% badanych nauczycieli. Jednak co drugi nauczyciel podawał, że sprawia mu trudność realizacja tematu dojrzewanie (50,6%).

W pozostałych blokach stopień realizacji poszczególnych tematów i trudności im towarzyszące były bardzo zróżnicowane. Tematy wchodzące do bloku III – seksualność – dotyczące kształtowania i akceptacji tożsamości płciowej sprawiały nauczycielom największą trudność (72,2%).

W bloku IV z treści proponowanych przez MEN znalazły się tematy dotyczące: roli autorytetów w życiu człowieka i zachowań asertywnych; realizuje je ok. 65% badanych, ale co drugi nauczyciel ma kłopoty z ich realizacją. W polskim programie brakuje tematów wchodzących w ten blok, a dotyczących poznania różnych uczuć i różnic między przyjaźnią, miłością a pożądaniem.

Najmniej nauczycieli podawało, że ma trudności w realizacji tematu dotyczącego wolnego czasu sklasyfikowanego do bloku V, ale już z pozostałymi tematami tego bloku miała problem połowa badanych.

W podstawie programowej nie zostały zapisane w Polsce tematy dotyczące: wpływu uwarunkowań kulturowych i religijnych na związki i styl życia. W bloku VI dotyczącym: seksualności zdrowia i dobrego samopoczucia – w badanych gimnazjach w Polsce realizowane są tylko dwa tematy: płodność wspólną sprawą kobiety i mężczyzny (70%), przy trudnościach ok. (60%) i temat drugi – choroby przenoszone drogą płciową, w tym AIDS (odpowiednio: 76% i 44%). Natomiast brak jest realizacji tematów dotyczących: higieny osobistej, badania siebie, częstość i różnych rodzajów wykorzystywania seksualnego – jak go unikać i gdzie znaleźć wsparcie, ryzykownych zachowań seksualnych, systemów opieki zdrowotnej, pozytywnego wpływu seksualności na zdrowie i dobre samopoczucie.

W bloku VIII – społeczne i kulturowe uwarunkowania seksualności (wartości/wzorce) badani nauczyciele (ok. 60%) realizowali tematy: problemy i trudności okresu dojrzewania (napięcia seksualne, masturbacja), przy trudnościach, które ma ok. 51%. Tematy: zagrożenia okresu dojrzewania, presja seksualna, uzależnienia, pornografia, prostytutka nieletnich – realizowało ok. 69% przy trudnościach, które ma ok. 66% badanych nauczycieli gimnazjów. Nie podejmowano tematów dotyczących: wpływu nacisku rówieśników, mediów, uwarunkowań kulturowych, religijnych płci, wpływu statusu socjoekonomicznego na podejmowanie decyzji dotyczących seksualności, partnerstwa i zachowań ryzykownych.

Tabela 3
 Treści edukacji seksualnej według „standardów europejskich” i treści realizowane przez nauczycieli przedmiotu „Wychowanie do życia w rodzinie” w polskich gimnazjach (%)

Standardy europejskie w zakresie treści		Treści polskie z podstawy programowej (1 – 18 tematów)	Realizacja	Trudności
I	Ciało człowieka i jego rozwój	1. Rozwój człowieka w kolejnych fazach życia	76,4	44,4
		7. Dojrzewanie	81,4	50,6
II	Płodność i rozród	15. Planowanie rodziny	69,3	60,0
		12. Inicjacja seksualna	69,9	63,0
III	Seksualność	6. Podstawowe informacje o rozwoju seksualnym człowieka	64,0	60,3
		13. Kształtowanie i akceptacja tożsamości płciowej	46,2	72,7
		4. Relacje międzyosobowe i ich znaczenie	81,6	46,6
		9. Różnice w rozwoju psychoseksualnym	76,4	51,6
		3. Rola autorytetów w życiu człowieka	66,1	48,1
IV	Emocje (uczucia)	5. Zachowania asertywne	64,0	48,9
		2. Budowa prawidłowych relacji z rodzicami	81,8	45,6
V	Związki i styl życia	17. Wartości związane z seksualnością	65,2	59,3
		11. Główne funkcje płciowości	64,4	58,1
		18. Wpływ sposobu spędzania wolnego czasu na człowieka	70,0	25,6
VI	Seksualność, zdrowie i dobre samopoczucie	14. Płodność	70,0	60,0
		16. Infekcje przenoszone drogą płciową	76,1	43,5
VII	Seksualność i prawa	Brak tematów w polskim systemie kształcenia na poziomie gimnazjum		
VIII	Społeczne i kulturowe uwarunkowania seksualności, wartości/ wzorce	8. Problemy i trudności okresu dojrzewania	59,7	50,6
		10. Zagrożenia okresu dojrzewania	68,5	65,8

Dyskusja

Z analizy badań wynika, iż 65% badanych nauczycieli gimnazjów w Polsce uważa, że obecne treści wymagają na realizację więcej niż 14 godzin (Komościńska 2012, s. 129-145). Problem zbyt małej ilości godzin przeznaczonych na zajęcia wykazano również we wcześniejszych badaniach dotyczących realizacji WdŻR (Izdebski 2009, TNS OBOP oraz: Izdebski, Niemiec, Wąż 2011, s. 77). Tematy, które były realizowane przez większość nauczycieli, to tematy dotyczące: dojrzewania, infekcji przenoszonych drogą płciową, faz rozwoju w różnych okresach życia, relacji międzyludzkich i ich znaczenia oraz relacji z rodzicami. Największe problemy mają nauczyciele z tematami dotyczącymi kształtowania się tożsamości płciowej, inicjacji seksualnej oraz z zagrożeniami okresu dojrzewania. Podczas zajęć WdŻR w polskich gimnazjach, w porównaniu z „europejskimi standardami edukacji seksualnej” brakuje tematów dotyczących: wpływu nacisku rówieśników, mediów, uwarunkowań kulturowych, religijnych, płci, praw oraz wpływu statusu socjoekonomicznego na podejmowanie decyzji dotyczących seksualności, partnerstwa i zachowań ryzykownych, które bardzo często współczesna młodzież podejmuje. Przyczyn nierealizowania przez nauczycieli pewnych treści może być wiele, odnosząc się jednak do uzyskanych wyników warto zwrócić uwagę na przygotowanie nauczycieli do realizacji przedmiotu WdŻR. Prawie wszyscy badani przeszli różne formy doskonalenia podyplomowego, jednak cele, założenia teoretyczne, praktyczne, zakres poruszonych zagadnień oraz czas ich trwania był bardzo zróżnicowany. Niektórzy z badanych mogli być nieprzygotowani do realizacji niektórych tematów lub nie byli przekonani o konieczności ich realizacji. Innym wytłumaczeniem może być również to, że większość badanych kończyła inne kierunki studiów i prowadzili zajęcia z innych przedmiotów, zaś przedmiot WdŻR prowadzili bez przekonania i zaangażowania.

Wnioski

1. Realizacja treści dotyczących seksualności w polskich gimnazjach znacznie odbiega od treści proponowanych w „standardach europejskich”, które oprócz wiedzy uwzględniają umiejętności i kompetencje społeczne, dlatego w kształceniu nauczycieli WdŻR w Polsce powinny być one uwzględniane w każdym systemie kształcenia lub doszkalania.
2. Tematy dotyczące biologicznych aspektów dojrzewania, chorób przenoszonych drogą płciową oraz szeroko rozumianej komunikacji między-

ludzkiej są w większości realizowane przez nauczycieli i sprawiają im najmniej trudności. Zagadnienia związane z rozwojem psychoseksualnym, ryzykownymi zachowaniami seksualnymi nawet jeśli są realizowane, to stanowią dla prowadzących dużą trudność, dlatego konieczne jest zapewnienie odpowiedniego wsparcia merytorycznego nauczycielom.

3. Konieczne jest włączenie do nauczanego przedmiotu WdZR treści dotyczących prawnych aspektów seksualności człowieka, ma to szczególne znaczenie obecnie, kiedy prawa te są często łamane.

Literatura

- BABIK M. (2010), Polskie koncepcje wychowania seksualnego w latach 1900–1939, Wyższa Szkoła Filozoficzno–Pedagogiczna „Ignatianum”, Wydawnictwo WAM, Kraków.
- BEDNARSKI H. (2002), Edukacja zdrowotna i promocja zdrowia wobec wyzwań XXI wieku, „Zdrowie Publiczne”, supl. 1, s. 3.
- IZDEBSKI Z., OSTROWSKA A. (2003), Seks po polsku. Zachowania seksualne jako element stylu życia Polaków, MUZA Warszawa.
- IZDEBSKI Z., NIEMIEC T., WĄŻ K. (2011), (Zbyt) młodzi rodzice, Wydawnictwo TRIO, Warszawa.
- IZDEBSKI Z. (2010), Rozwój seksualny, [w:] Biomedyczne podstawy kształcenia i wychowania, B. Woynarowska, A. Kowalewska, Z. Izdebski, K. Komosińska, Wydawnictwo Naukowe PWN, Warszawa.
- IZDEBSKI Z. (2012), Seksualność Polaków na początku XXI wieku, Wydawnictwo Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.
- KOMOSIŃSKA K. (2012), Organizacja zajęć przedmiotu „Wychowanie do życia w rodzinie” w gimnazjach w Polsce, [w:] Innowacyjność i Kreatywność w Pedagogice, „Zeszyty Pedagogiczno–Medyczne”, red. M. J. Żmichrowska, W. Grelowska, Tom 19, Wałbrzych, s. 129.
- KOWALEWSKA A. (2013), Zachowania ryzykowne podejmowane przez młodzież. Przyczyny i działania zmierzające do wyeliminowania lub ograniczenia tego zjawiska, [w:] Rodzinne domy dziecka - w stronę rozwoju kompetencji, red. M. Kolankiewicz, B. M. Nowak, Fundacja Orlen – Dar serca, Warszawa.

- LAZDANE G. I WSP., (RED.) (2010), Standardy edukacji seksualnej w Europie, Biuro Regionalne Światowej Organizacji Zdrowia dla Europy (WHO), Federalne Biuro ds. Edukacji Zdrowotnej w Kolonii, Kolonia/ Niemcy.
- OSTASZEWKI K. (2003), Skuteczność profilaktyki używania substancji psychoaktywnych, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa.
- WASILEWSKI B. W. (2003), O potrzebie edukacji seksualnej, [w:] Zdrowie reprodukcyjne w Polsce – stan obecny i perspektywy rozwoju, red. K. T. Niemiec, B. Balińska, I Kongres Demograficzny w Polsce, Warszawa.

Załącznik nr 1

1. Rozwój człowieka w kolejnych fazach życia. Życie jako fundamentalna wartość. 2. Budowa prawidłowych relacji z rodzicami. Konflikt pokoleń; przyczyny, sposoby rozwiązywania konfliktów. Odpowiedzialność wszystkich za atmosferę panującą w rodzinie. Rodzina niepełna. 3. Rola autorytetów w życiu człowieka. 4. Relacje międzysobowe i ich znaczenie. Przyjaźń, zakochanie, miłość; pierwsze fascynacje, miłość platoniczna, miłość młodzieńcza, miłość dojrzała. 5. Zachowania asertywne. 6. Podstawowe informacje o rozwoju seksualnym człowieka: tożsamość płciowa; kobiecość i męskość. 7. Dojrzewanie. Rozumienie i akceptacja kryteriów dojrzałości biologicznej, psychicznej i społecznej. 8. Problemy i trudności okresu dojrzewania (napięcia seksualne, masturbacja), sposoby radzenia sobie z nimi, pomoc w rozwiązywaniu sytuacji wymagających porady lekarza lub innych specjalistów. 9. Różnice w rozwoju psychoseksualnym dziewcząt i chłopców; postawy i wzajemne oczekiwania. 10. Zagrożenia okresu dojrzewania: presja seksualna, uzależnienia, pornografia, prostytutka nieletnich. 11. Główne funkcje płciowości: wyrażanie miłości, budowanie więzi i rodzicielstwo. 12. Inicjacja seksualna; związek pomiędzy aktywnością seksualną a miłością i odpowiedzialnością; dysfunkcje związane z przedmiotowym traktowaniem człowieka w dziedzinie seksualnej. Ryzyko związane z wczesną inicjacją. 13. Kształtowanie i akceptacja tożsamości płciowej. Możliwości pomocy w pokonywaniu trudności związanych z tożsamością płciową. 14. Płodność wspólną sprawą kobiety i mężczyzny. 15. Planowanie rodziny. Metody rozpoznawania płodności. Antykoncepcja – aspekt zdrowotny, psychologiczny i etyczny. 16. Infekcje przenoszone drogą płciową. AIDS: drogi przenoszenia zakażenia, profilaktyka, aspekt społeczny. 17. Wartości związane z seksualnością człowieka: męskość, kobiecość, miłość, małżeństwo, rodzicielstwo. Znaczenie odpowiedzialności w przeżywaniu własnej płciowości i budowaniu trwałych i szczęśliwych więzi. 18. Wpływ sposobu spędzania wolnego czasu (korzystania ze środków masowego przekazu) na człowieka.

Załącznik nr 2

I. **Ciało człowieka i jego rozwój – Wiedza:** 1. Znajomość i wizerunek ciała oraz różnice cielesne (błona dziewicza i jej odtwarzanie, okaleczanie żeńskich narządów płciowych,

obrzezanie, tatuaże, anoreksja, bulimia). 2. Cykl miesięczkowy, wtórne cechy płciowe u kobiet i mężczyzn, ich funkcje i towarzyszące temu uczucia. 3. Uroda w mediach, zmiany dotyczące ciała w trakcie życia. 4. Miejsca, do których mogą przychodzić osoby nastoletnie, celem rozwiązania problemów dotyczących tych zagadnień. **Postawy:** 1. Odczucia ludzi dotyczące wpływu własnego ciała na zdrowie, wyobrażenie o sobie i zachowanie się. 2. Posługiwanie się terminami dotyczącymi okresu dojrzewania i odpornością na naciski rówieśników. 3. Krytycyzm w odniesieniu do wpływu mediów i przemysłu zajmującego się urodą. **Umiejętności:** 1. Myślenie krytyczne w odniesieniu do zmian ciała. 2. Akceptacja i docenianie różnych kształtów ciała.

II. Płodność i rozród – Wiedza: 1. Wpływ wczesnego macierzyństwa lub ojcostwa (w znaczeniu wychowania dzieci – planowania rodziny, planowania kariery, podejmowania decyzji dotyczącej antykoncepcji, dbałość o zapobieganie niechcianym ciążom). 2. Nieskuteczna antykoncepcja i jej przyczyny (spożywanie alkoholu, zapomnienie o zastosowaniu, nierówność płciowa) oraz skutki uboczne. 3. Ciąża także w związkach osób tej samej płci, problem bezpłodności. 4. Fakty i mity (niezawodność, zalety, wady) różnych metod antykoncepcji, w tym w nagłych przypadkach. **Umiejętności:** 1. Rozpoznawanie objawów ciąży. 2. Otrzymywanie właściwej pomocy w zabezpieczeniu się w antykoncepcję w odpowiednich instytucjach, np. służby zdrowia. 3. Podejmowanie właściwych decyzji dotyczących własnych doświadczeń seksualnych. 4. Podejmowanie świadomego wyboru własnej skutecznej metody antykoncepcyjnej. 5. Komunikowanie się w sprawie metod antykoncepcyjnych. **Postawy:** 1. Osobiste podejście (wartości, postawy) dotyczące macierzyństwa, ojcostwa w młodym wieku, antykoncepcji, adopcji i aborcji. 2. Pozytywne podejście do wspólnego życia.

III. Seksualność – Wiedza: 1. Rola wyobrażeń i zachowań w odniesieniu do podniecenia seksualnego i różnic związanych z płcią. 2. Tożsamość płciowa i orientacja seksualna, łącznie z ujawnieniem się/homoseksualizm. 3. Jak cieszyć się seksualnością we właściwy sposób (wymaga czasu). 4. Pierwsze doświadczenia seksualne – przyjemność, masturbacja, orgazm. **Umiejętności:** 1. Rozwinięcie umiejętności komunikowania się i pertraktacji. 2. Umiejętność podejmowania wolnych i odpowiedzialnych wyborów, na zasadzie oceny następstw, zalet i wad w odniesieniu do poszczególnych wyborów (partnerzy, zachowania seksualne). 3. Radowanie się seksualnością w sposób pełen szacunku. 4. Rozróżnianie między seksualnością w prawdziwym życiu i w mediach. **Postawy:** 1. Rozumienie seksualności jako procesu uczenia się. 2. Akceptacja, szacunek i rozumienie różnorodności w odniesieniu do seksualności i orientacji seksualnych (seks powinien odbywać się za obopólną zgodą dobrowolnie, równo, w sposób dostosowany do wieku, w odpowiednim kontekście i w szacunku do siebie).

IV. Emocje (uczucia) – Wiedza: 1. Różnice między przyjaźnią, miłością a pożądaniem. 2. Różne uczucia na przykład: ciekawość, zakochiwanie się, ambiwalencja, brak poczucia bezpieczeństwa, wstyd, strach i zazdrość. **Umiejętności:** 1. Wyrażanie przyjaźni i miłości w różny sposób. 2. Wyrażanie własnych potrzeb, życzeń i granic oraz respektowanie tych wyrażanych przez innych. 3. Umiejętność postępowania z różnorodnymi /konfliktowymi emocjami, uczuciami i pragnieniami. **Postawy:** 1. Zaakceptowanie faktu, iż ludzie odczuwają w różny sposób (ze względu na płeć, uwarunkowania kulturowe, religijne etc. i ich interpretację).

V. Związki i styl życia – Wiedza: 1. Wpływ wieku, płci, uwarunkowań kulturowych i religijnych na związki i styl życia. 2. Różne metody komunikowania się (komunikacja werbalna i niewerbalna) i metody ich poprawy. 3. Jak stworzyć i utrzymać związek. 4. Struktura rodziny i zmiany (np. samotne rodzicielstwo). 5. Różne rodzaje (przyjemne i nieprzyjemne) związków, rodzin i stylu życia. **Umiejętności:** 1. Określenie: niepra-

widłości, dyskryminacji, braku równości. 2. Wyrażanie przyjaźni i miłości w różny sposób. 3. Tworzenie związków społecznych, przyjaźni, budowanie i utrzymywanie związków. 4. Komunikowanie się w odniesieniu do własnych oczekiwań i potrzeb w związku.

Postawy: 1. Aspiracje mające na celu stworzenie udanych związków opartych na równości. 2. Zrozumienie wpływu płci, wieku, uwarunkowań kulturowych i religijnych etc. na związku.

VI. Seksualność, zdrowie i dobre samopoczucie - Wiedza: 1. Higiena osobista i badanie siebie. 2. Częstość i różne rodzaje wykorzystywania seksualnego, jak go unikać i gdzie znaleźć wsparcie. 3. Ryzykowne (seksualne) zachowania i ich następstwa (alkohol, leki, naciski wywierane przez rówieśników, zastraszanie, prostytutka, media). 4. Objawy, przenoszenie i zapobieganie chorobom przenoszonym drogą płciową, łącznie z HIV. 5. Systemy opieki zdrowotnej. 6. Pozytywny wpływ seksualności na zdrowie i dobre samopoczucie. **Umiejętności:** 1. Podejmowanie odpowiedzialnych decyzji w oparciu o wiedzę (związaną z zachowaniami seksualnymi). 2. Umiejętność zwracania się o pomoc w sytuacjach problematycznych. 3. Umiejętność pertraktacji komunikowania się celem uprawiania bezpiecznego i dającego przyjemność seksu. 4. Odmawianie, ograniczenie nieprzyjemnych i niebezpiecznych kontaktów seksualnych. 5. Otrzymywanie i stosowanie prezerwatyw, a także stosowanie skutecznych metod antykoncepcyjnych. 6. Rozpoznawanie sytuacji ryzykownych i umiejętność postępowania w ich przypadku. 7. Rozpoznawanie objawów chorób przenoszonych drogą płciową. **Postawy:** 1. Odczuwanie wspólnej odpowiedzialności za zdrowie i dobre samopoczucie. 2. Sens odpowiedzialności w odniesieniu do zapobiegania chorobom przenoszonym drogą płciową/HIV. 3. Sens odpowiedzialności w odniesieniu do zapobiegania niechcianej ciąży. 4. Sens odpowiedzialności w odniesieniu do zapobiegania molestowaniu seksualnemu.

VII. Seksualność i prawa – Wiedza: 1. Prawa seksualne zdefiniowane przez IPPF oraz WAS. 2. Narodowe prawa i regulacje (pełnoletniość). **Umiejętności:** 1. Przyjęcie do wiadomości własnych praw seksualnych i praw innych osób. 2. Umiejętność kierowania próśb o pomoc i informację. **Postawy:** 1. Akceptacja własnych praw seksualnych i praw innych osób.

VIII. Społeczne i kulturowe uwarunkowania seksualności (wartości/wzorze) – Wiedza: 1. Wpływ nacisku rówieśników, mediów, pornografii, uwarunkowań kulturowych, religijnych, płci, prawa i statusu socjoekonomicznego na podejmowanie decyzji dotyczących seksualności, partnerstwa i zachowań. **Umiejętności:** 1. Postępowanie z konfliktowymi (wewnętrznymi) normami i postawami w rodzinie i społeczeństwie. 2. Nabycie zdolności radzenia sobie z mediami i pornografią. **Postawy:** 1. Osobiste poglądy dotyczące seksualności (bycie elastycznym) w zmieniającym się społeczeństwie lub grupie osób.

Krystyna Komosińska

Anna Kowalewska

**REALIZATION OF THE SUBJECT 'EDUCATION FOR FAMILY LIFE'
IN POLAND AND THE STANDARDS OF SEX EDUCATION IN
EUROPE IN THE CONTEXT OF RISK BEHAVIOURS UNDERTAKEN
BY ADOLESCENTS**

Keywords: standards of sex education, Education for Family Life, risk behaviours of adolescents.

The topics which are introduced nowadays within the subject 'Education for Family Life' are determined by the Regulation of the Minister of National Education of 17th February, 2012 (the Journal of Laws, 2012, No 300). In 2008 WHO Regional Office for Europe, Federal Office for Health Education and WHO Collaborating Centre for Sexual and Reproductive Health in Cologne appointed a group of experts from Europe to develop 'Standards of Sex Education in Europe'. In the standards, developed in 2010, efforts were made to take into account all the aspects of human sexuality. The attention was drawn to the necessity of educating students within the area of attitudes and skills essential for proper psychosexual development and classified as protective factors against undertaking risk sexual behaviours. The aim of the paper was to present the evaluation of the implementation of the subject content ('Education for Family Life') in junior high schools as well as to compare the course content realized in Poland with the content included in the 'Standards of Sex Education in Europe'.